SADREDDİNZÂDE ŞİRVÂNÎ (ö.1036/1627)

Dr. Muhammet Yurtkuran[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortam

Mehmed Emin b. Sadreddin eş-Şirvânî'nin (صدر الدين زاده شرواني) doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, XVI. yüzyılın sonlarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir.[2] İlk eğitimini, dinî ilimlerde yetkin bir isim olan babası Sadreddin eş-Şirvânî'den almıştır.[3] Daha sonra, özellikle kelâm, tefsir ve astronomi alanlarındaki derin bilgisiyle tanınan Molla Hüseyin Halhâlî'nin (ö.1014/1605) öğrencisi olarak nazarî ilimlerdeki yetkinliğini artırmış ve dönemin ilmî çevrelerinde tanınmaya başlamıştır.[4] Safevî baskıları nedeniyle Halep ve Diyarbakır'a göç etmiş, burada Nasuh Paşa'nın (ö.1023/1614) himayesinde Hüsrev Paşa Medresesi'nde müderrislik yapmış, bu süreçte Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.[5]

Nasuh Paşa'nın 1020/1611'de sadrazamlığa atanmasıyla birlikte İstanbul'a taşınan Şirvânî, kısa sürede başta Sultan I. Ahmed olmak üzere saray ve ilmiye çevrelerinin takdirini kazanmıştır. İstanbul ve Edirne'de Selimiye

---

1 Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Araştırma Görevlisi. myurtkuran@hotmail.com

2 Nevʿîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri: Hadâiku'l-Hakāik fî Tekmîleti'ş-Şekāik*, thk. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 2: 712; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn ʿan Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, ed. Kilisli Muallim Rıfat - Şerefeddin Yaltkaya (İstanbul: Maârif Matbaası, 1941), 1: 192; Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser fî Aʿyâni'l-Karni'l-Hâdî ʿAşer* (Beyrut: Daru Sadır, 1867), 3: 475; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ʿÂrifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, ed. İbnülemin Mahmud Kemal İnal - Avni Aktuç (İstanbul: Maârif Basımevi, 1955), 2: 275; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınları, ts.), 2: 23; Ömer Çelik, *Muhammed Emin b. Sadreddin Şirvânî'nin Hayatı ve Fetih Sûresi Tefsirinin Tahkîki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1992); Ramazan Altıntaş, "Sadreddinzâde Şirvânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010), 39/208-209.

3 Nevʿîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri*, 2: 712.

4 Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser fî Aʿyâni'l-Karni'l-Hâdî ʿAşer*, 3: 475; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakātu'l-Müfessirîn* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974), 2: 689.

5 Nevʿîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri*, 2: 712.

Medresesi ile Dârülhadis Medresesi'nde müderrislik ve kadılık gibi önemli görevlerde bulunmuş, dersleri devrin önde gelen ilmiye ve kalemiye mensupları tarafından takip edilmiştir. 1024/1615'te Halep kadılığına tayin edilen Şirvânî, ertesi yıl Mekke pâyesi ile taltif edilmiş ve kendisine İstanbul kadılığı emekliliği ile Gemlik kazası arpalık olarak verilmiştir.[6] Bu atamalar, onun Osmanlı ilmî ve idarî yapısındaki yüksek konumunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

1036/1627'da İstanbul'da vefat eden Şirvânî, Üsküdar'da defnedilmiştir.[7] Ailesi de Osmanlı ilmiye teşkilatında önemli roller üstlenmiştir. Oğulları Ruhullah Efendi, Nimetullah Efendi (ö.1094/1682) ve Feyzullah Efendi (ö.1068/1657) müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş; torunu Sâdık Efendi (ö.1121/1709) ise şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiştir.[8]

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

Şirvânî kelâm, tefsir, mantık ve felsefe gibi alanlarda kaleme aldığı eserlerde Eş'arî geleneği sürdürmekle birlikte özgün yorumlara da yer vermiştir. Çoğu Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli nüshalar hâlinde bulunan bu metinler, şerh, haşiye ve risale türlerinde olup onun ilmî derinliğini yansıtır.

Kelâm alanındaki başlıca eserleri arasında *Şerhu Kavâ'idi'l-ʿAkâid li'l-Gazzâlî*, *Risâle fî tahkîki'l-mebde' ve'l-meʿâd*, *Risâle fî mes'eleti'l-îmân*, *Tercümânü'l-Ümem*, *Risâle fî işkâli kevni'l-vaḥde fî Kelimeti'ş-şehâde* ve *Hâşiye alâ dîbâceti Şerhi'd-Devvânî ale'l-ʿAkâid* yer alır. Bu eserlerde klasik Eşʿarî çizgiye bağlılığı açıkça görülmekte, yer yer tasavvufî yaklaşımlar ve işrâkî kavramlarla zenginleştirilmiş yorumlara da yer verilmektedir.

Tefsir sahasında, *Tefsîru Sûreti'l-Feth*, *Tefsîru Sûreti Yâsîn*, *Tefsîru Sûreti'l-İhlâs*, *İʿrâbu'l-Âyeti'l-Kürsî*, *Tefsîru'l-Âyeti'l-Kürsî*, *Hâşiye ʿalâ Tefsîri'l-Beyzâvî* ve *Hâşiye ʿalâ Cüzʾi'n-Nebeʾ min Tefsîri'l-Beyzâvî* öne çıkar. Tefsire dair kısa metinleri ise *Resâʾil* başlığı altında toplanmıştır. Ayrıca *Risâle fî'l-Ḥadîs* ve *Risâle fî'l-ʿİbâde*, hadis ve ibadet konularını tasavvufî yönleriyle ele alır.

---

6 Nevʿîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri*, 2: 712; Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser fî Aʿyâni'l-Karni'l-Hâdî ʿAşer*, 3: 475-476; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 395.

7 Nevʿîzâde Atâî, *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri*, 2: 712; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 395; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakātu'l-Müfessirîn*, 2: 689.

8 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1890), 4: 695."publisher":"Matbaa-i Âmire","publisher-place":"İstanbul","title":"Sicill-i Osmânî","author":[{"family":"Mehmet Süreyya","given":""}],"issued":{"date-parts":[["1890"]]},"locator":"4: 695","label":"page"}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

Mantık alanında *Şerḥ ʿalâ Ciheti'l-Vaḥde li'l-Fenârî*, *Hâşiye ʿalâ Hâşiyeti'l-Ḫalḫālî ʿale't-Tehzîb*, *Hâşiye ʿalâ Şerḥi Îsâgūcî li-Ḥüsâmeddîn*, *Hâşiye ʿale'l-Hâşiyeti's-Ṣuġrâ li's-Seyyid* ve *Taʿlîḳa ʿalâ Hâşiyeti's-Seyyid ʿale's-Şemsiyye* gibi eserleri bulunmaktadır.

Belâgat sahasında *Hâşiye ʿale'l-Muṭavvel*, astronomi alanında *Risâle li-ḥalli mes'eleti'd-Dâʾireti'l-Hindiyye*, dil ve iʿrab alanında *Şerḥu'l-Beyteyni'l-Meşhûrateyn*, ansiklopedik tasnif alanında ise *el-Fevâʾidü'l-Ḫākāniyye* adlı eseri öne çıkar.[9] Ayrıca ona *Taʿaddüdü'l-Cevâmiʿ*, *Nübze mine'l-Ḥakāʾik ve Zübde mine'd-Deḳāʾik* gibi eserler de atfedilmektedir.[10]

Son dönemde Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi'nde tespit edilen *Şerḥu'l-İstiʿārāt*, Türkçe yazılmış *Mecmûʿa-i Ḳaṣāʾid* ve Saʿd el-Berdâʿî'nin *Ḥadāʾiḳ*'ına yazdığı haşiye gibi eserler de Şirvânî'ye nispet edilmektedir.[11]

Hakkındaki Çalışmalar: Şirvânî hakkında yapılan ilk kapsamlı akademik çalışmalardan biri, 1962 yılında Abdülkadir Karahan tarafından gerçekleştirilmiş olup bu çalışmada özellikle *Tercümânü'l-Ümem* adlı eseri çerçevesinde müellifin biyografisi ve mezheplerle ilgili görüşleri incelenmiştir.[12] Ömer Çelik tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, Şirvânî'nin hayatı ve özellikle *Fetih Suresi Tefsiri* ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.[13] Benzer şekilde, Muhammet Yurtkuran'ın yüksek lisans çalışmasında *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye* adlı eserinin tenkitli neşri yapılmıştır.[14]

Bu akademik tez çalışmalarının yanı sıra, Şirvânî'nin düşünce dünyasına ve eserlerine dair çok sayıda makale ve kitap bölümü yayımlanmış; klasik Osmanlı düşüncesi bağlamında bazı eserleri tahkik edilerek ilim dünyasına kazandırılmıştır.[15]

9 Muhibbî, *Hulâsatu'l-Eser fî Aʿyâni'l-Karni'l-Hâdî ʿAşer*, 3: 475-476; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ʿÂrifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, 2: 275; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1: 395.

10 Altıntaş, "Sadreddinzâde Şirvânî", 39/209.

11 Kamran Abdullayev, "Muhammed Emin eş-Şirvânî ve Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreteyn Risâlesinin Tahkîk ve Çevirisi", *Trabzon İlahiyat* 7/1 (2020), 391.

12 Abdulkadir Karahan, *Tercümânu''l-Ümem (İtikad Mezhepleri Üzerine Bir Yazma)* (İstanbul: İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, 1962).

13 Çelik, *Muhammed Emin b. Sadreddin Şirvânî'nin Hayatı ve Fetih Sûresi Tefsirinin Tahkîki*.

14 Mehmed Emîn Şirvânî, *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye*, thk. Muhammet Yurtkuran (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

15 Söz konusu çalışmaların bir kısmına metin içinde atıfta bulunulmuş ve kaynakçada yer verilmiştir.

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

Şirvânî, Osmanlı kelâm geleneği içerisinde Eşʿarî çizgide konumlanan, ancak bu çizgiyi klasik sınırların ötesine taşıyan bir mütefekkirdir. Eserlerinde "ehl-i sünnet ve'l-cemâat" anlayışını merkeze alarak, bu geleneğe bağlılığını hem teorik hem de yöntemsel düzeyde ortaya koyar.[16] Gazzâlî (ö.505/1111) başta olmak üzere İmam Eşʿarî (ö.324/935), Bâkıllânî (ö.403/1013), Cüveynî (ö.478/1085), Fahreddin Râzî (ö.606/1210) ve Seyyid Şerîf Cürcânî (ö.816/1413) gibi klasik Eşʿarî otoritelerin görüşlerinden yararlanır; onların metinlerinden doğrudan iktibaslar yapar ve zaman zaman açıklayıcı değerlendirmelerde bulunur.[17] Gazzâlî'nin *er-Risâletü'l-Kudsiyye* adlı eserine yazdığı şerh, bu bağlamda önemli bir örnektir. Şerhte, Gazzâlî ile genel anlamda örtüşen yorumlar yer almakla birlikte, bazı meselelerde Şirvânî'ye özgü yorumlar da dikkat çeker.[18]

Buna mukabil, Mâtürîdî gelenek ve temsilcilerine eserlerinde hemen hiç atıfta bulunmaması dikkat çekicidir.[19] Nadiren "Hanefî meşâyıhı" gibi genel ifadeler kullanmakla yetinir.[20] Öte yandan, bidʿat olarak nitelendirdiği bazı kelâmî ekolleri doğrudan eleştirir,[21] kimi zaman ise görüşlerini yorum yapmaksızın aktarır.[22]

Şirvânî'nin düşünsel yapısı, sadece kelâmî kaynaklarla sınırlı değildir. Tasavvufî ve işrâkî etkiler, özellikle varlık ve kozmolojiye dair görüşlerinde belirgin biçimde hissedilir. Bu tür meselelerde kavramsal tutarlılığa büyük önem atfeder; terimlerin anlam kaymasına uğramaması için titizlikle hareket eder.[23] *Fevâidü'l-Hâkâniyye* adlı eserinde, varlığın tek bir hakikate indir-

16 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, ed. Ahmet Kamil Cihan (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 205; Mehmed Emîn Şirvânî, *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye*, 142.

17 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 55, 61, 133-135, 153, 155, 169, 263, 277, 275, 283, 289, 293, 295, 461, 497, 505, 649; Mehmed Emîn Şirvânî, *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye*, 3, 4, 56, 75, 93.

18 Hülya Alper, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Dünyasında Bir Gazzâlî Şârihi Olarak Sadreddinzâde eş-Şirvânî ve Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye Örneğinde Şerh Geleneği", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2012), 73.

19 Muhammet Yurtkuran, *Nasîrüddin Tûsî'de Nefsü'l-emr Teorisi* (İstanbul: Marmara, Doktora, 2024), 33.

20 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 187, 189.

21 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 155; Mehmed Emîn Şirvânî, *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye*, 45, 97-98.

22 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 187-189, 147, 375, 621.

23 Ahmet Kamil Cihan - Arslan Taher, "Mehmed Emin eş-Şirvânî'nin Meâd ile İlgili Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd Adlı Risalesi: Tahlil, Çeviri ve Tahkik", *Nazariyat* 2/4 (2016), 74-75.

genebileceğini, çokluğun ise ancak itibârî düzeyde anlam kazandığını ileri sürer. Bu tür bilgilere ulaşmada yalnızca akıl yeterli görülmez; keşf ve şuhûd gibi manevî yolların da gerekli olduğunu vurgular.[24]

Ona göre insan nefsinin en yüce saadeti, Allah'ın kemal sıfatlarla muttasıf olduğunu bilmek ve yaratılışın başlangıcı ile sonunu bu bilgi ışığında kavramaktır. Bu hakikate ulaşmanın iki yolu olduğunu belirtir: nazar ve istidlale dayalı yöntem ile riyazet ve mücâhedeye dayalı yöntem. Birincisi, şer'î ilkelere bağlılık hâlinde kelâmcılara, bu bağlılık olmadığında ise Meşşâî filozoflara ait bir yol olarak görülür. İkincisi ise, şer'î kurallarla uyumluysa sûfîlere, değilse işrâkî filozoflara tekabül eder.[25] Bu iki yol arasındaki temel fark, bilginin kesinlik derecesinde ortaya çıkar: Nazar ehli ilme'l-yakīn düzeyinde bir kavrayışa ulaşırken, sûfîler ayne'l-yakīn seviyesinde doğrudan tecrübe yoluyla hakikati idrak ederler.[26]

4. Eşʿarî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yeri)

Osmanlı düşünce geleneğinde Eş'arî kelâmını tasavvufî ve felsefî kavramlarla zenginleştiren özgün bir âlim olan Şirvânî'nin kelâm ilmindeki konumunu değerlendirmek, sadece bireysel görüşlerini değil, aynı zamanda mensup olduğu mezhebî geleneğe sağladığı katkıları da ele almayı gerektirir. Onun bu gelenekle ilişkisi, yalnızca aidiyet düzeyinde kalmaz; klasik Eşʿarî öğretiyi tasavvufî ve manevî unsurlarla yeniden yorumlamaya yönelir. Bu bağlamda Şirvânî, Osmanlı ilmî muhitinde Eşʿarî düşünceyi yorumlayan ve geliştiren müstesna şahsiyetlerden biridir.

Özellikle varlık, yaratılış ve âhiret gibi metafizik alanlarda, Eşʿarî kelâmını tasavvufî ve işrâkî perspektiflerle harmanlayan yorumlar geliştirir. *Risâle fî Taḥḳīḳi'l-Mebdeʾ ve'l-Meʿâd* adlı eserinde, Allah'a ve âhirete imanın, yaratıcıyı hem fiilleri hem de sıfatları yönüyle tanımaktan geçtiğini belirtir. Bu bilginin yalnızca aklî yöntemlerle değil, sûfîlerin tercih ettiği riyazet ve keşf yollarıyla da kazanılabileceğini savunur.[27]

Bu bağlamda, Şirvânî bilginin derecelerine dair, nazar ehlinin ilme'l-yakīn düzeyindeki idrakine karşılık, riyâzet ve mücâhede yolunu takip edenlerin ayne'l-yakīn ile hakikati doğrudan tecrübe ettiklerini vurgular. Bu yaklaşı-

24 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 455.

25 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 393; Mehmed Emîn Şirvânî, *Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd*, thk. Ahmet Kamil Cihan - Arslan Taher (Nazariyat 2/4, 2016), 92.

26 Mehmed Emîn Şirvânî, *Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd*, 92.

27 Mehmed Emîn Şirvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 455; Mehmed Emîn Şirvânî, *Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd*, 92.

mıyla Şirvânî, Eşʿarî kelâmını sezgi ve tecrübeyle bütünleştiren bütüncül bir yapı içinde yorumlar.

Şirvânî'nin katkıları sadece içeriksel değil, aynı zamanda yapısaldır. *Fevâidü'l-Hâkâniyye* adlı eserinde, "işrâkî felsefe"yi bağımsız bir ilim dalı olarak değerlendirmesi dikkate değerdir.[28] O döneme kadar genellikle bir yöntem veya ekol olarak değerlendirilen işrâkîliği müstakil bir disiplin düzeyine taşıması, orijinal bir tutumu yansıtır.[29]

Şirvânî'nin Eşʿarîliğe katkısı onun metinleri üzerinden de takip edilebilir. Gazzâlî'nin *er-Risâletü'l-Kudsiyye*'sine yazdığı şerh, Şirvânî'nin klasik metinlerle kurduğu teorik bağın ve yorum yeteneğinin bir göstergesidir. *Risâle fî Taḥḳīḳi'l-Mebdeʾ ve'l-Meʿâd* ise, kelâmî ve tasavvufî yöntemleri bir araya getirerek klasik yaklaşımların ötesine geçme çabasını temsil eder. *Fevâidü'l-Hâkâniyye*'de yer alan elli dört ilim dalına ilişkin sistematik tasnif ise onun disiplinler arası bakış açısını ve entelektüel birikimini yansıtır.

Sonuç itibarıyla, Şirvânî'nin katkıları, Osmanlı Eşʿarîliği bünyesinde özellikle tasavvufî düşünceyle harmanlanmış özgün bir kelâm anlayışının tesisinde mühim bir halka teşkil etmektedir. Bu yönüyle onun düşüncesi, kelâm-tasavvuf etkileşiminin sürekliliğini sağlayan entelektüel zeminlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Abdullayev, Kamran. "Muhammed Emin eş-Şirvânî ve Şerhu'l-Beyteyni'l-Meşhûreteyn Risâlesinin Tahkîk ve Çevirisi". *Trabzon İlahiyat* 7/1 (2020), 383-408.

Alper, Hülya. "XVII. Yüzyıl Osmanlı Düşünce Dünyasında Bir Gazzâlî Şârihi Olarak Sadreddinzâde eş-Şirvânî ve Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye Örneğinde Şerh Geleneği". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2012), 59-80.

Altıntaş, Ramazan. "Sadreddinzâde Şirvânî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/208-209. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Arıcı, Müstakim. "Sadreddınzâde Mehmed Emın Şırvânî". *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinleri*. İstanbul: Klasik, 2015.

Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-ʿÂrifîn: Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*. ed. İbnülemin Mahmud Kemal İnal - Avni Aktuç. İstanbul: Maârif Basımevi, 1955.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakātu'l-Müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974.

28 Mehmed Emın Şırvânî, *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*, 394-427.

29 Müstakim Arıcı, "Sadreddınzâde Mehmed Emın Şırvânî", *Osmanlı Felsefesi Seçme Metinleri* (İstanbul: Klasik, 2015), 341-342.

Cihan, Ahmet Kamil - Taher, Arslan. "Mehmed Emin eş-Şirvânî'nin Meâd ile İlgili Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd Adlı Risalesi: Tahlil, Çeviri ve Tahkik". *Nazariyat* 2/4 (2016), 57-102.

Çelik, Ömer. *Muhammed Emin b. Sadreddin Şirvânî'nin Hayatı ve Fetih Sûresi Tefsirinin Tahkîki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 1992.

Karahan, Abdulkadir. *Tercümânu"l-Ümem (İtikad Mezhepleri Üzerine Bir Yazma)*. İstanbul: İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Yayınları, 1962.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn ʿan Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. ed. Kilisli Muallim Rıfat - Şerefeddin Yaltkaya. İstanbul: Maârif Matbaası, 1941.

Mehmed Tâhir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınları, ts.

Mehmet Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1890.

Muhibbî. *Hulâsatu'l-Eser fî Aʿyâni'l-Karni'l-Hâdî ʿAşer*. Beyrut: Daru Sadır, 1867.

Nevʿîzâde Atâî. *Şakaik-ı Nuʿmaniyye ve Zeyilleri: Hadâiku'l-Hakāik fî Tekmîleti'ş-Şekāik*. thk. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.

Şirvânî, Mehmed Emin. *el-Fevâidü'l-Hâkâniyye*. ed. Ahmet Kamil Cihan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Şirvânî, Mehmed Emin. *Risâle fî tahkîki'l-mebde ve'l-meâd*. thk. Ahmet Kamil Cihan - Arslan Taher. Nazariyat 2/4, 2016.

Şirvânî, Mehmed Emin. *Şerhu'r-Risâleti'l-Kudsiyye*. thk. Muhammet Yurtkuran. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yurtkuran, Muhammet. *Nasîrüddin Tûsî'de Nefsü'l-emr Teorisi*. İstanbul: Marmara, Doktora, 2024.